

અનુસુચિત જનજાતીઓ અને
બીજા પરંપરાગત રીતે જંગલમાં રહેનાર
(માન્યતા અને વન અધિકાર)
અધિનિયમ, ૨૦૦૬

(મૂળ અંગ્રેજી કાયદામાંથી ગુજરાતીમાં રૂપાંતરણ)

પ્રકાશક :

વિકલ્પ

એ/૮, આનંદ ટેનામેન્ટ, વસ્ત્રાપુર રેલ્વે સ્ટેશન પાસે,
વેજલપુર, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૫૧.

પ્રિન્ટર્સ :

મંજુ ટ્રેડર્સ

અમદાવાદ. (મો) ૯૮૨૫૫ ૭૫૪૪૭

પ્રત : ૨૦૦૦

વર્ષ : ૨૦૦૭-૨૦૦૮

સ્વૈચ્છિક યોગદાન રૂ. ૧૦/-

ફક્ત ખાનગી વિતરણ અને શૈક્ષણિક હેતુ માટે જ

ગુજરાતી અનુવાદને લઈને કંઈ વિવાદ
ઉભો થાય તો અંગ્રેજી કાયદો આખરી ગણાશે.

ભીમનો કાયદો,
બિરસાનુ તીર
સાથે મળીને
બદલીએ તાસીર

પ્રસ્તાવના :

સમગ્ર ભારત દેશના આદિવાસીઓ અને આદિવાસી હિતચિંતક વ્યક્તિઓ - સંસ્થાઓ દ્વારા આદિવાસીઓના જંગલની જમીન તથા જંગલના સંશાધનો ઉપરના અધિકારો માટેના સંઘર્ષ સ્વરૂપે ક્રાંતિકારી કાયદો “અનુસુચિત જનજાતીઓ અને બીજા પરંપરાગત રીતે જંગલમાં રહેનાર (માન્યતા અને વન અધિકાર) અધિનિયમ, ૨૦૦૬” અમલમાં આવ્યો છે. આ કાયદા ઉપર ૨૯ ડિસેમ્બર-૨૦૦૬ના રોજ રાષ્ટ્રપતિની સહી થઈ તા. ૨ જાન્યુઆરી-૨૦૦૭ના રોજ ભારતના રાજપત્રમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો.

આદિવાસીઓ તથા અન્ય જંગલ ઉપર આધારિત વિચરતી જાતિઓને સદીઓથી થઈ રહેલા અત્યાચાર, અન્યાય, શોષણ અને નુકશાનને ભરપાઈ કરવા તથા તેઓના અધિકારોને કાયદેસરની માન્યતા આપવા માટે આ કાયદો મહત્વપૂર્ણ સાબિત થઈ રહેશે. આ કાયદો આદિવાસીઓના અધિકારોને પુનઃ સ્થાપિત કરતો કાયદો છે, જેનો સૌથી વધારે લાભ આદિવાસી સમૂહને મળનારો છે. તેથી આ કાયદાના અમલ માટે પણ આદિવાસી સમૂહે મહત્વની ભૂમિકા નિભાવવી પડશે, નહિ કે પોલીસતંત્ર, સરકારી તંત્ર કે ન્યાયતંત્ર. એટલે કે આદિવાસીઓ જ્યાં સુધી આ કાયદાને સમજીને તેનો અમલ કરવાની આગેવાની નહીં લે તો તે ‘પોથીમાના રીંગણા’ સાબિત થશે.

અમે આ પુસ્તકમાં ભારતનાં રાજપત્રમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ “અનુસુચિત જનજાતીઓ અને બીજા પરંપરાગત રીતે જંગલમાં રહેનાર (માન્યતા અને વન અધિકાર) અધિનિયમ, ૨૦૦૬’નું ગુજરાતી અનુવાદ મૂકીએ છીએ, જેથી લોકો તેને સરળતાથી સમજી શકે. આ પુસ્તકમાં કાયદાનું અર્થઘટન, મૂલ્યાંકન કે વિવેચન કરવામાં આવ્યું નથી, પરંતુ શુદ્ધ સ્વરૂપે અંગ્રેજી કાયદાનું અનુવાદ ગુજરાતીમાં મૂકવામાં આવેલ છે. આ કાયદાના ગુજરાતી અનુવાદ વખતે સંપૂર્ણ કાળજી રાખવામાં આવી છે. આમ, છતાં કાયદાના અર્થઘટન કે અન્ય કોઈ બાબતને લઈને વિવાદ ઉત્પન્ન થાય તો ભારતના રાજપત્રમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ મૂળ અંગ્રેજી કાયદો આખરી ગણાશે.

આમ, જોઈએ તો કાયદાનું અર્થઘટન એ કાયદાના નિષ્ણાંતોનો વિષય છે, પરંતુ જ્યાં સુધી આ કાયદાના અમલીકરણને લાગે-વળગે છે ત્યાં સુધી કાયદાના નિષ્ણાંતો કરતા જેને આ કાયદાના અમલીકરણ સાથે સીધો સંબંધ છે, તેવા જંગલ જમીન તથા તેના સંશાધનો ઉપરના હક્કદાર એવા લોકો જ કાયદાનું અર્થઘટન કરી તેનો અમલ કરાવે તો જ કાયદાને ખરા અર્થમાં ક્રાંતિકારી કાયદો બનાવી શકાશે.

- હિમાંશુ બેંકર

(એડવોકેટ)

**અનુસુચિત જનજાતીઓ અને
બીજા પરંપરાગત રીતે જંગલમાં રહેનાર
(માન્યતા અને વન અધિકાર)
અધિનિયમ, ૨૦૦૬**

પ્રકરણ-૧

પ્રાથમિક

૧. (૧) આ અધિનિયમ અનુસુચિત જનજાતીઓ અને બીજા પરંપરાગત રીતે જંગલમાં રહેનાર (માન્યતા અને વન અધિકાર) અધિનિયમ, ૨૦૦૬ તરીકે ઓળખાશે.
- (૨) આ અધિનિયમ જમ્મુ કાશ્મિર સિવાય સમગ્ર ભારતમાં લાગુ પડશે.
- (૩) સંઘ સરકાર સત્તાવાર રાજપત્રમાં જે તારીખે લાગુ પડવાનું, જાહેરનામું બહાર પાડે ત્યારથી અમલમાં આવશે.

૨. આ અધિનિયમમાં અન્ય જણાવેલ ન હોય ત્યાં,

- (એ) “સામૂહિક જંગલ/વન સંશાધન” એટલે ગામની હદમાં આવેલ, પરંપરાગત અથવા વ્યવહારુ રીતે સામાન્ય વન્ય જમીન, અથવા ગ્રામ્ય જીવનના અનુસંધાને ઋતુગત રીતે સૃષ્ટિ સૌંદર્ય કે જેમાં અનામત વનો, સુરક્ષિત વનો અને સુરક્ષિત વિસ્તારો જેવા કે, અભ્યારણ અને રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાનો કે જેનો સામૂહિક રીતે પરંપરાગતથી ઉપયોગ થતો હોય.
- (બી) “વન્ય જીવો માટે ભયાનક વસવાટ” એટલે ખાસ કરીને રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન અને અભ્યારણ તરીકે સ્પષ્ટ રીતે જે તે બાબતે સ્થપાયેલ વિસ્તાર વૈજ્ઞાનિક અને ઉદ્દેશપૂર્ણ ધોરણના આધારે કે જેને પર્યાવરણ અને વન મંત્રાલયે ખુલ્લી પ્રક્રિયા દ્વારા તજજ્ઞ સમિતિ સાથે પરામર્શ કર્યા પછી વન્ય જીવોની સાયવણીના હેતુસર સંઘ સરકારે જાહેર કરેલ હોય, જેમાં સ્થાનિક વિસ્તારના તજજ્ઞો અને ‘મિનીસ્ટ્રી ઓફ ટ્રાયબલ અફેર્સ’ ના પ્રતિનિધિઓ સરકારે નિયુક્ત કર્યા હોય તેમનો સમાવેશ પણ થશે, આવા વિસ્તાર નિર્ધારણ સામે કલમ ૪ ની પેટા કલમ (૧) અને (૨) મુજબની જરૂરી કાર્યવાહી કરવાની રહેશે.
- (સી) “વનમાં રહેલી અનુસુચિત જનજાતીઓ” એટલે ગ્રામ્ય

જીવનની અનુસૂચિત જનજાતીઓ કે જે પ્રાથમિક રીતે જંગલમાં રહે છે અને વન તથા વન્ય જમીન ઉપર તેમનું જીવનિર્વાહ યથાર્થ રીતે આધારીત છે, જેમાં વિચરતી અનુસૂચિત જનજાતીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે.

(ડી) “વન્ય જમીન” એટલે એવી જમીન કે જેને વન વિસ્તાર તરીકે જાહેર કરેલ હોય, તેમાં આવતી જમીન અને તેમાં બીન વર્ગીકૃત વનો. સિમાંકન ન થયેલ હોય તેવા વનો, અસ્તિત્વમાં અથવા માની લીધેલા વનો, સુરક્ષિત વનો, અનામત વનો, અભ્યારણો અને રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાનો.

(ઈ) “વન અધિકાર” એટલે કલમ-૩ માં જેનો સંદર્ભ છે તેવા વન અધિકાર

(એફ) “વન્ય ગામો” એટલે રાજ્ય સરકારના વન વિભાગ દ્વારા વનીકરણના કાર્યો માટે જંગલોમાં ઉભી કરવામાં આવેલી વસાહતો અથવા અનામત વનોની કાર્યવાહી દ્વારા ગામોને વન્ય ગામોમાં રૂપાંતરીત કરવામાં આવ્યા હોય, જેમાં વન વસાહતના ગામો, નિયત હક્ક ધરાવનાર, બધા જ પ્રકારના Taungya સમાધાન કે ગેમે તે નામ આપવામાં આવે કે જેમાં સરકારની મંજૂરી થી ખેતીકામ અથવા બીજા કામ માટેની

જમીનો અને ગામો.

(જી) “ગ્રામ સભા” એટલે ગામ સભા, કે જેમાં ગામના તમામ પુષ્ક વયના સભ્યોનો સમાવેશ થાય છે અને જે રાજ્યમાં પંચાયતો ન હોય ત્યાં, પદાસ, તોલાસ અને બીજા પરંપરાગત ગામ સંસ્થાનો અને ચૂંટાયેલ ગામ સમિતિઓ જેમાં સંપૂર્ણ અને અનિયંત્રિત રીતે મહિલાઓની સહભાગીતા હોય.

(એચ) “વસવાટ” માં વ્યવહારૂ રીતે રહેવા અને બીજા રહેનારા આરક્ષિત જંગલો અને સુરક્ષિત જંગલોમાં આદી જાતીઓના સમૂહો અને પૂર્વ ખેતીવાડી સમૂહો અને બીજા વનમાં રહેનારી અનુસૂચિત જાતીઓનો સમાવેશ થાય છે.

(આઈ) “ગૌણ વન્ય પેદાશ” (માયનોર ફોરેસ્ટ પ્રોડ્યુસ) માં ઈમારતી લાકડા સિવાયની વન્ય પેદાશ કે જેમાં સાંવડા, લાકડું, ઠુંદું, વાંસ, રેશમના કીડા, રેશમના કીડાના ઈંડા, મધ, મીણ, લાખ, ટેન્ડુ અથવા કેન્ડુના પાંડદાઓ, વૈદકિય છોડવાઓ અને ઔષધીઓ, મૂળ, કંદમૂળો અને તેના જેવી વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય છે.

(જે) “નોડલ એજન્સી” એટલે કલમ-૧૧ માં નિયત કરેલ નોડલ એજન્સી.

(કે) “જાહેરનામું” એટલે સત્તાવાર રાજપત્રમાં પ્રકાશિત થયેલ જાહેરનામું.

(એલ) “મુકરર” એટલે આ અધિનિયમ અન્વયે મુકરર કરેલ.

(એમ) “અનુસૂચિત વિસ્તાર” એટલે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૪ (૧) માં અનુસૂચિત વિસ્તારનો સંદર્ભ છે તે

(એન) “ટકાઉ (અક્ષય) ઉપયોગ” નો અર્થ જૈવિક વૈવિધ્ય અધિનિયમ, ૨૦૦૨ (બાયો-ડાયવર્સિટી એક્ટ ૨૦૦૨) ની કલમ ૨(ઓ) માં જણાવ્યા મુજબ.

(ઓ) “વનમાં પરંપરાગત રહેનાર બીજા” એટલે ૧૩ ડીસેમ્બર, ૨૦૦૫ પહેલા ઓછામાં ઓછી ત્રણ પેઢીથી રહેતા હોય તેવા સમાજ અથવા સભ્યો અને જેઓ વન કે વન જમીન ઉપર જેમનું જીવન નિર્વાહ યથાર્થ રીતે આધારીત હોય.

ખુલાસો : આ પેટા કલમમાં “પેઢી” એટલે ૨૫ વર્ષનો સમયગાળો ધ્યાનમાં લેવાનો છે.

(પી) “ગામ” એટલે -

(૧) પંચાયતો (અનુસૂચિત વિસ્તાર વિસ્તરણ) અધિનિયમ, ૧૯૯૬ ની કલમ ૪ ની પેટાકલમ

(૫)

(બી) માં જેનો સંદર્ભ છે તે; અથવા,

(૨) અનુસૂચિત વિસ્તાર સિવાયનો એવો વિસ્તાર કે જે તે રાજ્યના કાયદા દ્વારા પંચાયતે ગામ તરીકે સંદર્ભ કર્યો હોય; અથવા

(૩) વન ગામો, જુની વસાહતો અથવા વસનારાઓ અને મોજણી નહિ થયેલ ગામો પછી તેમને ગામ તરીકે જાહેર કરવામાં આવેલ હોય કે ન હોય; અથવા

(૪) જે રાજ્યમાં પંચાયતો ના હોય ત્યાં પરંપરાગત રીતનું ગામ, પછી ગમે તે નામથી તેની ઓળખ હોય.

(ક્યુ) “જંગલી પશુ” એટલે પશુઓની એવી પ્રજાતીઓ કે જેને વન્ય જીવ (સંરક્ષણ) અધિનિયમ, ૧૯૭૨ અન્વયે પરિશિષ્ટ ૧ થી ૪ માં દર્શાવવામાં આવેલ છે અને જેમની પ્રકૃતિ જંગલી જોવા મળેલ છે.

(૬)

પ્રકરણ-૨

વન અધિકારો

૩. વનમાં વસવાટ કરનાર અનુસુચિત જનજાતીઓ અને બીજા પરંપરાગત રીતે જંગલમાં વસનારના અનુસંધાને વ્યક્તિગત અથવા સામુહિક અથવા બંનેના સંદર્ભે આ અધિનિયમ અન્વયે નીચે મુજબના અધિકારો, વન અધિકારો ગણાશે, જેમાં મુખ્યત્વે :

(એ) વ્યક્તિગત કે સામુહિક વ્યવસાય માટે વન જમીન ધારણ કરવાનો અને રહેવાનો અધિકાર અથવા અનુસુચિત જનજાતીઓ અથવા બીજા પરંપરાગત રીતે જંગલમાં રહેનારાઓને જીવનનિર્વાહ ચલાવવા માટે જમીન જાતે ખેડવાનો અધિકાર.

(બી) સામુહિક અધિકાર જેવા કે 'નિસ્તાર' કે જેમાં રાજાશાહી વ્યવસ્થા પહેલાનો ઉપયોગ, જમીનદારી અથવા બીજા વચગાળાની રાજવ્યવસ્થા દરમ્યાન ગમે તે નામથી ઓળખવામાં આવતો હોય.

(સી) ગામની સીમાની અંદર અથવા સિમા બહાર ગૌણવન પેદાશને

પરંપરાગત રીતે ભેગી કરેલ હોય તેનો માલિકીનો, ભેગી કરી વાપરવાનો, ઉપયોગ કરવાનો અને નિકાલ કરવાનો અધિકાર.

(ડી) બીજા સામુહિક ઉપયોગ કરવાના અધિકારો અથવા માછલી અને બીજા પાણી સંશોધનોની પેદાશ, ઘાસ / ચરિપાણ (નિયત અથવા ઋતુગત) અને પરંપરાગત રીતે ઋતુગત સંશાધનો વાપરવાનો ગ્રામ્યજનોનો અથવા વિચરતી જાતીઓના અધિકારો -

(ઈ) અધિકારો, જેમાં અવિકસિત જાતીના સમૂહો અને ખેતીવાડી સમૂહો માટે વસવાટ કરવા માટે ધારણ કરવાનો અધિકાર.

(એફ) કોઈપણ રાજ્યમાં ગમે તે વ્યવસ્થાતંત્ર અન્વયે, જમીન કે જમીન સંદર્ભેના હક્ક દાવા અંગે તકરાર સંબંધી બાબતનો અધિકાર.

(જી) રાજ્ય સરકાર કે સ્થાનિક સત્તા મંડળની મંજૂરીથી, માલિકી હક્ક વાળી વનની જમીનનો રાખવા, પટ્ટા અથવા ભાડાપટ્ટા બાબતે માહિતગાર થવાનો અધિકાર.

(એચ) જંગલના ગામો, જુની વસાહતો, મોજણી નહી થયેલ ગામો

અને વનમાં આવેલ અન્ય ગામો પછી ભલે તેની દફતરમાં મહેસુલી સંદર્ભે નોંધણી કે જાહેરનામું થયેલ હોય કે ન હોય ત્યાં, વાર્તાલાપ કે ભાષણ અને નિવેડો લાવવાનો અધિકાર.

(આઈ) પરંપરાગત રીતે જેનું સંરક્ષણ અને ટકાઉ (અક્ષય) ઉપયોગ માટે જાળવણી થતી હોય તેવા સામુહિક જીવન સંશાધનોને, રક્ષણ, પુનઃપ્રાપ્તિ અને જાળવણી તથા વ્યવસ્થા કરવાનો અધિકાર.

(જે) એવા અધિકારો કે જે કોઈ રાજ્યના કાયદા અન્વયે માન્યતા આપી છે અથવા કોઈપણ સ્વાયત્ત જિલ્લા મંડળે (કાઉન્સિલ) અથવા સ્વાયત્ત પ્રાદેશિક મંડળ (કાઉન્સિલ) અથવા કોઈપણ રાજ્યમાં રૂઢી દ્વારા અથવા પરંપરા દ્વારા આદિજાતીઓના અધિકારોને સ્વીકારવામાં આવેલ હોય.

(કે) જૈવિક વૈવિધ્યતા વાપરવાનો અધિકાર અને જૈવિક વૈવિધ્યતા અને સાંસ્કૃતિક વૈવિધ્યતા અનુસંધાને બૌદ્ધિક સંપદા ઉપર સામુહિક અધિકાર.

(એલ) વનમાં વસવાટ કરતી અનુસૂચિત જનજાતીઓ અથવા પરંપરાગત રીતે વનમાં રહેનાર, ઉપર જણાવેલ (એ) થી (કે) માં નથી જણાવાયા તેવા પરંપરાગત અને ઋઢીગત

અધિકારો માણી શકશે. પણ, પરંપરાગત રીતે શિકાર કરવાનો અથવા ફસાવવાનો અથવા કોઈપણ વન્યપશુની પ્રજાતીઓના શરીરમાંથી કોઈ અંગ કાઢી લેવાનો અધિકાર બાકાત રાખવામાં આવેલ છે.

(એમ) ૧૩ ડીસેમ્બર, ૨૦૦૫ પહેલા વનમાં વસવાટ કરનાર અનુસૂચિત જનજાતીઓ અથવા પરંપરાગત રીતે વનમાં રહેનાર ગેરકાયદેસર રીતે દૂર કરાયા હોય અથવા કોઈપણ વર્ણવવાની વનજમીન પરથી વિસ્થાપિત કરવામાં આવ્યા હોય, અને કોઈપણ પ્રકારના તેમના કાયદેસરના અધિકારો મેળવવાનો અથવા પુનઃસ્થાપન ન કર્યું હોય તેમને, તેમની મુળ સ્થિતિમાં પુનઃ સ્થાપન તેમજ વૈકલ્પિક જમીન મેળવવાનો અધિકાર રહેશે.

(૨) વન (ઉપયોગ) અધિનિયમ, ૧૯૮૦ માં ગમે તે જણાવવામાં આવેલ હોય તેમ છતાં કેન્દ્ર સરકાર એક હેક્ટર દીઠ ૭૫ થી વધુ નહિં તેટલા વૃક્ષો પાડીને વન જમીનનો બીજી રીતનો ઉપયોગ નીચેની સુવિધાઓ માટે કરી શકશે, જેમાં ,

(એ) શાળા;

(બી) દવાખાનું કે ચિકિત્સાલય;

(સી) આંગણવાડી;

- (ડી) વાજબી ભાવની દુકાનો;
- (ઇ) વિજળી અને સંદેશા વ્યવહારના તાર;
- (એફ) ટાંકાઓ અને ગૌણ પાણીના તંત્રો;
- (જી) પીવાના પાણીનો પુરવઠો અને પાણીની પાઈપલાઈનો;
- (એચ) પાણી અથવા વરસાદી પાણીને બચાવવાના માળખાઓ;
- (આઈ) ગૌણ સિંચાઈની નહેરો;
- (જે) બીન-પરંપરાગત શક્તિ સ્ત્રોત;
- (કે) કુશળતા સુધારણા અથવા વ્યાવસાયિક તાલિમ કેન્દ્રો;
- (એલ) રસ્તાઓ; અને
- (એમ) સામુહિક કેન્દ્રો.

સાથે એવી જોગવાઈ કરવામાં આવેલ છે કે

- (૧) ઉપરોક્ત દરેક કિસ્સામાં ૧ હેક્ટરથી ઓછી જંગલની જમીન અન્ય ઉદ્દેશ માટે આપી શકાશે અને
- (૨) આવી વિકાસની યોજનાઓ ગ્રામ સભાની ભલામણને આધીન મંજૂર કરવામાં આવશે.

પ્રકરણ - ૩

વન અધિકારો અને સંબંધિત બાબતોની માન્યતા, પુનરુદ્ધાર અને નિરૂપણ

- ૪ (૧) આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ વિષય સંબંધિત પ્રવર્તમાન અમલમાં હોય તેવા અન્ય કાયદામાં ગમે તે જોગવાઈ કરવામાં આવેલ તો પણ કેન્દ્ર (મધ્યસ્થ) સરકાર નીચે મુજબના વન અધિકારોએ માન્યતા આપશે -
 - (એ) રાજ્યના વનમાં રહેતી અનુસૂચિત જનજાતીઓ અથવા કલમ-૩ માં આવેલ છે તેવા તમામ અધિકારો દર્શાવામાં રાજ્યો અને જેને અનુસૂચિત જનજાતીઓ તરીકે જાહેર કરે તેને,
 - (બી) પરંપરાગત રીતે વનમાં રહેનારને કલમ-૩ માં દર્શાવવામાં આવેલ બધા વન અધિકારો.
- (૨) આ અધિનિયમ અન્વયે માન્ય વન અધિકારો પૈકી રાષ્ટ્રિય ઉદ્યાન અને અભ્યારણ્યોને પાછળથી ફેરફાર અથવા પુનઃગોઠવણી એવી રીતે કરી શકાશે કે જેથી વનઅધિકાર

ધારણ કરનારને પુનઃસ્થાપન અથવા વન્ય જીવોના સુરક્ષીત વિસ્તાર સંબંધે કોઈપણ રીતે વિપરીત અસર ન કરે સિવાય કે નીચે મુજબની શરતો સંતોષવામાં આવે છે જેમ કે,

- (એ) કલમ-૬ માં દર્શાવેલ તમામ ક્ષેત્ર (બાબત) ને ધ્યાનમાં લઈને માન્યતા અને નિરૂપણ કરવામાં આવે.
- (બી) રાજ્ય સરકારની જે તે સંબંધિત એજન્સી દ્વારા વન્ય જીવ (સુરક્ષા) અધિનિયમ, ૧૯૭૨ અન્વયે મળેલ સત્તાનો ઉપયોગ કરતા બે બાબતનો ખ્યાલ રાખશે કે હક્ક ધરાવનારની કાર્યવાહીની અસર જંગલી પશુઓ ઉપર પરત ન થઈ શકે તેવું નુકશાન થવા માટે પુરતી છે અને જેમાંથી વર્તમાન પ્રજાતીઓ અને તેમના વસવાટને જોખમ(ભય) રૂપ છે.
- (સી) રાજ્ય સરકાર બીજા વાજબી વિકલ્પને આધારે નિર્ણય લેશે જેમકે, સહ અસ્તિત્વ શક્ય નથી.
- (ડી) પુનઃવસવાટ અથવા વૈકલ્પિક યોજના એવી રીતે બનાવવી અને સંવહન કરવું (જાણ કરવી) જેથી અસરગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ અને સમાજોને તેમના

જીવનનિર્વાહની ખાત્રી સાથે અને આવા અસરગ્રસ્તો અને સમાજોને મધ્યસ્થ સરકારની નિતિ અને સુસંગત કાયદાઓની જરૂરિયાતો પૂર્ણ કરતી હોય.

- (ઈ) સુચિત વસાહત સંબંધિત વિસ્તારની ગ્રામ સભાને મુક્ત સંમિતિ અને પુનઃવ્યવસ્થાની યોજના પહોંચાડવાની લેખિત જાણ કરવાની રહેશે.
 - (એફ) વચન આપ્યા પ્રમાણેની યોજના મુજબની સગવડતા અને જમીન વહેંચણી કરવામાં આડે આવે ત્યા સુધી પુનઃવ્યવસ્થા અમલમાં મુકાશે નહીં.
- સાથે જોગવાઈ એવી કરવામાં આવેલ છે કે વન્યજીવો માટે ભયાનક વસવાટમાં અધિકાર ધરાવનારે આ રીતે વન્યજીવોની સાચવણી પુનઃ ગોઠવણી કર્યા પછી રાજ્ય સરકાર અથવા મધ્યસ્થ સરકાર અથવા બીજો કોઈ પણ તંત્રો બીજા ઉપયોગ માટે માર્ગાન્તરણ કરાવશે નહિં.

- (૩) આ અધિનિયમ અન્વયે વનમાં વસવાટ કરનાર અનુસુચિત જનજાતીઓ અને બીજા પરંપરાગત રીતે વનમાં વસનારના

સંબંધે વન્ય જમીન અને તેમના રહેઠાણના અધિકાર સંબંધે કોઈપણ રાજ્ય અથવા કેન્દ્ર અનુશાસિત પ્રદેશ એ શરતે માન્ય રાખશે કે આવી જાતીઓ અને સમાજો અથવા પરંપરાગત રીતે વન જમીન ઉપર તેઓ ૧૩ ડીસેમ્બર, ૨૦૦૫ પહેલા કબજો ધરાવતા હતા.

- (૪) પેટા કલમ (૧) દ્વારા માન્ય અધિકારો વારસાપ્રાપ્ય રહેશે પણ તેનો વિરોધી રીતે અથવા તબદીલ પ્રાપ્ત રહેશે નહિ પણ જો લગ્ન કરેલા હશે તો તે બંનેના સંયુક્ત નામથી નોંધણી થઈ શકશે અને કુટુંબની જવાબદારી એક વ્યક્તિથી નિભાવતી હશે ત્યારે તેના સીધા વારસદારની ગેરહાજરમાં, તરત પછીના વારસદારને વારસા પ્રાપ્ય અધિકાર પસાર કરી શકશે.
- (૫) અન્ય રીતે જોગવાઈ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી વનમાં રહેનાર અનુસૂચિત જનજાતી અથવા બીજા પરંપરાગત રીતે જંગલમાં રહેનારને વનની જમીનના કબજામાંથી માન્યતા અને ખરાઈની પ્રક્રિયા પૂર્ણ ન કરવામાં આવે ત્યાં સુધી દૂર કરવામાં અથવા ખાલી કરાવવામાં આવશે નહિં.
- (૬) કલમ ૩ ની પેટાકલમ (૧) ના પરંતુક (એ) માં જે જમીનની વાત કરવામાં આવેલ છે તેના વન્ય અધિકારોની માન્યતા

અને નિરૂપણ બાબતે આવી વાસ્તવિક કબજાવાળી જમીન કોઈ વ્યક્તિગત અથવા કુટુંબ અથવા સમાજ આ અધિનિયમના અમલની તારીખે, આવો વિસ્તાર ચાર હેક્ટરથી વધારે નહિ હોય તેની મર્યાદામાં રહેશે.

- (૭) વન્ય અધિકારો, તમામ પ્રકારની કાર્યવાહિ અને અવરોધ (ભાર) થી મુક્ત રહીને પ્રાપ્ત થશે જેમાં વન્ય (સાયવણી) અધિનિયમ, ૧૯૮૦ની જરૂરીયાત મુજબ જ્યારે વન્ય જમીન બીજા ઉપયોગ માટે રૂપાંતરીત કરવામાં આવે ત્યારે “ચોખ્ખી વાસ્તવિક મૂલ્ય” અને વળતરાત્મક વનીકરણનો પણ સમાવેશ થાય છે. સિવાય કે આ અધિનિયમમાં સ્પષ્ટ રીતે જણાવવામાં આવેલ હોય.
- (૮) વન્ય અધિકારો, વનમાં રહેતા અનુસૂચિત જનજાતિ અને બીજા પરંપરાગત રીતે વનમાં રહેનારની રહેઠાણ અને ખેતીની જમીન, રાજ્ય વિકાસ માટે સંપાદન કરેલ હશે અને કોઈપણ જાતનું વળતર આપવામાં આવેલ નહિ હોય; અને સંપાદન કર્યાના પાંચ વર્ષમાં જે તે સંપાદનના ઉદ્દેશ મુજબ ઉપયોગ નહિ કરાયેલ હોય ત્યારે તે જમીનનો હક્કને માન્યતા અને નિરૂપણ (સ્થાપિત) કરશે.

૫. વન્ય અધિકાર ધારણ કરનાર, ગ્રામસભા અને ગામકક્ષાએ તે વિસ્તારની સંસ્થાઓ કે જ્યાં આ અધિનિયમ મુજબ વન્ય અધિકાર ધારણ કરનાર, એ બાબતને દૃઢ કરશે કે જેમાં,

- (એ) વન્યજીવો, વન અને જૈવિક વૈવિધ્યનું રક્ષણ.
- (બી) આજુબાજુના જળસ્ત્રોત અને બીજા ભૂજૈવશાસ્ત્રીય રીતે સંવેદનશીલ વિસ્તારોને સંપૂર્ણ રીતે રક્ષણની ખાત્રી આપશે.
- (સી) વનમાં વસનાર અનુસૂચિત જનજાતિ અને બીજા પરંપરાગત વનમાં વસવાટ કરનાર, તેમના સાંસ્કૃતિક અને કુદરતી વારસાને નુકશાનકારક કોઈપણ કાર્યો સામે રક્ષણ આપવાની ખાત્રી આપશે.
- (ડી) ગ્રામ સભાને, સામુહિક વન્ય સંશાધનોનું નિયમન અને ઉપયોગ કરવાના લિધેલ નિર્ણય અને જંગલી પ્રાણીઓ, જંગલ અને જૈવિક વૈવિધ્યને વિપરીત અસર થાય તેવી કોઈપણ પ્રવૃત્તિઓ બંધ કરાવવાના નિર્ણયની ખાત્રી આપશે અને પાલન કરશે.

પ્રકરણ-૪

વન્ય અધિકારોના નિરૂપણના અનુસંધાને સત્તામંડળો અને કાર્ય પદ્ધતિ

- ૬ (૧) ગ્રામ સભા પ્રાથમિક રીતે વ્યક્તિગત અને સામુહિક વન્ય અધિકારો અથવા બંને બાબતે વનમા રહેનાર અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને બીજા પરંપરાગત રીતે વનમાં રહેનાર સંબંધે સ્થાનિક માર્યાદામાં આ અધિનિયમ અન્વયે હક્ક દાવા મેળવવા, એકત્રિકરણ કરવું અને તેની ખરાઈ કરશે અને આવા વિસ્તારોના નકશાઓ બનાવશે, આલેખન કરશે અને આવા દાવાની નિયત રીતે મળેલ અધિકારની રૂપે એવી રીતે ભલામણ કરશે કે જેથી આવા અધિકારો અંગે ગ્રામસભા ઠરાવ પસાર કરશે જેની નકલ પેટાવિભાગીય સ્તરની સમિતિ (સબ-ડીવીઝનલ લેવલ કમિટિ) ને મોકલશે.
- (૨) ગ્રામ સભાએ કરેલ ઠરાવથી વ્યથિત (નારાજ) વ્યક્તિ પેટા વિભાગીય સ્તરની સમિતિ (સબ-ડીવીઝનલ કમિટિ) જે પેટા કલમ (૩) મુજબ રચવામાં આવેલ છે તેને અરજી કરી શકશે

અને આ પેટાવિભાગીય સ્તરની સમિતિ આવી અરજીઓને ધ્યાનમાં લઈ નિકાલ કરશે.

સાથે જોગવાઈ એવી કરવામાં આવેલ છે કે ગ્રામસભાએ પસાર કરેલ ઠરાવના ૬૦ દિવસમાં આવી અરજી કરવાની રહેશે.

વધુમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવેલ છે કે આવી અરજીનો નિકાલ વ્યથિત વ્યક્તિને પોતાની રજૂઆત કરવાની વાજબી તક આપ્યા વિના તેની વિરુદ્ધમાં કરી શકાશે નહિ.

- (૩) રાજ્ય સરકાર પેટા વિભાગીય સ્તરની સમિતિની રચના કરશે. જે ગ્રામસભાએ ઠરાવ પસાર કરેલ છે તેને તપાસશે અને વન્ય અધિકારોનું દફતર (નોંધ) તૈયાર કરશે તેમજ પેટાવિભાગીય અધિકારી દ્વારા જિલ્લા સ્તરની સમિતિને અંતિમ નિર્ણય માટે મોકલશે.
- (૪) પેટા વિભાગીય સ્તરની સમિતિના નિર્ણયથી નારાજ થયેલ વ્યક્તિ, ચુકાદાની તારીખથી ૬૦ દિવસમાં જિલ્લા સ્તરની સમિતિને અરજી કરી શકશે અને જિલ્લા સ્તરની સમિતિ આવી અરજીને ધ્યાનમાં લઈ નિકાલ કરશે.

જોગવાઈ એવી કરવામાં આવેલ છે કે જિલ્લા સ્તરની સમિતિને, ગ્રામ સભાના ઠરાવના વિરોધમાં સીધી અરજી કરવામાં આવશે તેને અગત્યતા (મહત્વ) આપવામાં આવશે નહિ, સિવાય કે, આવી અરજી પેટા વિભાગીય સ્તરની સમિતિને પહેલા કરવામાં આવેલ હોય અને તેની ધ્યાનમાં લેવામાં આવેલ હોય.

વધુમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવેલ છે કે વ્યથિત પક્ષકારને તેની રજૂઆત કરવાની વાજબી તક આપવા વિના તેની વિરુદ્ધમાં આવી અરજીને નિકાલ કરવામાં આવશે નહિ.

- (૫) રાજ્ય સરકાર જિલ્લા સ્તરની સમિતિની રચના કરશે જે પેટા વિભાગીય સ્તરની સમિતિએ તૈયાર કરેલ વન અધિકારોની નોંધ (દફતર) ધ્યાનમાં લઈને અંતિમ માન્યતા આપશે.
- (૬) જિલ્લા સ્તરની સમિતિનો નિર્ણય વન અધિકારોના નોંધ (દફતર) ના અનુસંધાને અંતિમ અને બંધનકર્તા રહેશે.
- (૭) રાજ્ય સરકાર રાજ્ય સ્તરની નિયમન સમિતિની રચના કરશે જે માન્યતા અને વન અધિકારોના નિરૂપણની પ્રક્રિયાનું નિયમન કરશે અને જે નોડલ એજન્સીને આવી નોંધો અને અહેવાલો, નોડલ એજન્સી દ્વારા માંગવામાં આવશે ત્યારે રજૂ કરશે.

- (૮) પેટા-વિભાગીય સ્તરની સમિતિ, જિલ્લા સ્તરની સમિતિ અને રાજ્ય સ્તરની નિયમન સમિતિમાં મહેસુલી વિભાગ રાજ્ય સરકાર વન અને અનુસુચિત જનજાતિને લગતી બાબતોનો અધિકારીઓ અને યોગ્ય સ્તરે ત્રણ (૩) પંચાયતી રાજ સંસ્થાના સભ્યો, પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓ દ્વારા યથાસ્થાને નિમવામાં આવશે જેમાં બે અનુસુચિત જનજાતિના સભ્યો અને તેમાં એક મહિલા હશે તેમ ઠરાવવામાં આવેલ છે.
- (૯) પેટા વિભાગીય સ્તરની સમિતિ, જિલ્લા સ્તરની સમિતિ અને રાજ્ય સ્તરની નિયમન સમિતિનું ગઠન અને કાર્યો તેમજ તેમને અનુસરવાની કાર્યવિધિ, તેમના કાર્યો બજાવી શકે તેવી રીતે ઠરાવવામાં આવશે.

પ્રકરણ - ૫

ગુનાઓ અને સજાઓ

૭. જ્યારે કોઈ સત્તામંડળ અથવા સમિતિ અથવા અધિકારીઓ અથવા જે તે સત્તામંડળ અથવા સમિતિના સભ્યો આ અધિનિયમની કોઈપણ જોગવાઈઓ અથવા તેના અનુસંધાને વન અધિકારોની માન્યતાને લગતા બનાવેલ નિયમોનો ભંગ કરશે ત્યારે આ અધિનિયમ અન્વયે કરેલ ગુના સબબ ગુનેગાર માનવામાં આવશે અને તેની વિરુદ્ધમાં કાર્યવાહી કરવામાં આવશે અને તે એક હજાર રૂપિયા સુધીનો દંડને પાત્ર રહેશે.
- જોગવાઈ એવી કરવામાં આવેલ છે કે કોઈ સત્તામંડળનો અથવા સમિતિનો સભ્ય અથવા વિભાગના વડા અથવા એવી કોઈપણ વ્યક્તિ કે જે આ કલમ અન્વયે સજા માટે જવાબદાર હોય તે જો એવું પુરવાર કરે, આ ગુનો તેની જાણ બહાર બનેલ છે અથવા તેને આ ગુનો અટકાવવા માટે તમામ રીતે પૂરતી કાળજી લીધી હતી તો આ પેટા કલમ લાગુ પડશે નહિ.
૮. વનમાં વસવાટ કરનાર અનુસુચિત જનજાતીના સંબંધમાં ગ્રામસભાએ ઠરાવ કર્યો હોય તેની તકરાર હોય અથવા ગ્રામસભાએ ઉચ્ચ સત્તામંડળ

વિરુધ્ધમાં ઠરાવ કરી નોટીસ આપી હોય તો જેના ૬૦ દિવસથી ઓછા નહિ તેટલા દિવસમાં રાજ્ય સ્તરની નિયમન સમિતિ, અને ૬૦ દિવસથી ઓછા નહિ તેટલા દિવસની નોટીસ આપી હોય અને રાજ્ય સ્તરની સમિતિને આ સત્તામંડળ વિરુધ્ધ કોઈ કાર્યવાહી ન કરી હોય, તે સિવાય કલમ-૯ માં જણાવેલ ગુના સબબ કોઈ પણ કોર્ટે ન્યાયિક નોંધ લેશે નહિ.

પ્રકરણ-૬

પરચુરણ (અન્ય જોગવાઈઓ)

૯. પ્રકરણ-૪ માં જણાવેલ સત્તામંડળના દરેક સભ્ય અને બીજા દરેક અધિકારીઓ જેમને અધિકૃત કરેલ સત્તાનો ઉપયોગ કરનાર અથવા આ અધિનિયમો જે તે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૧ મુજબ જાહેર સેવક ગણ્યા છે તેમ માનવામાં આવશે.
- ૧૦ (૧) મધ્યસ્થ સરકાર અથવા રાજ્ય સરકારના કોઈપણ કર્મચારી અથવા અધિકારીની વિરુધ્ધ શુભનિષ્ઠાથી તેણે આ કાયદાના અનુસંધાને કરેલ અથવા કરવા ધારેલ કોઈપણ કાર્ય બાબતે કોઈ દાવો, ફોજદારી કાર્યવાહી અથવા અન્ય કાયદેસરની કાર્યવાહી કરાશે નહિં.
- (૨) મધ્યસ્થ સરકાર અથવા રાજ્ય સરકારના કોઈપણ કર્મચારી અથવા અધિકારીની વિરુધ્ધમાં તેણે શુભનિષ્ઠાની કરેલ અથવા આ કાયદાના અનુસંધાને કરવા ધારેલ કોઈ કામથી થયેલ નુકશાની બદલ અથવા નુકશાન થવાની શક્યતા બાબતે કોઈ દાવો અથવા બીજી કાયદેસરની કાર્યવાહી કરાશે નહિ.

(૩) પ્રકરણ-૪ માં જેનો ઉલ્લેખ છે તેવા ચેરપર્સન, સભ્યો, સભ્ય સચિવ, અધિકારીઓ અને બીજા કર્મચારીઓએ આ અધિનિયમ અન્વયે શુભ નિષ્ઠાથી કરેલ અથવા કરવા ધારેલ કોઈપણ કાર્ય બાબતે કોઈ દાવો અથવા બીજી કાયદેસરની કાર્યવાહી કરાશે નહિં.

૧૧. મધ્યસ્થ સરકારનું જનજાતીને લગતી બાબતોનું મંત્રાલય અથવા કોઈ અધિકારી અથવા મધ્યસ્થ સરકાર દ્વારા તેના વતી માન્ય સત્તામંડળ તરીકે અધિકૃત નોડલ એજન્સી આ અધિનિયમની જોગવાઈઓનો અમલ કરાવશે.

૧૨. પ્રકરણ-૪ માં જેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ છે તેવા સત્તામંડળો, આ અધિનિયમ મુજબની મળેલી સત્તાનો ઉપયોગ, મધ્યસ્થ સરકાર વખતો વખત સામાન્ય કે ખાસ દિશાસૂચનો આપે તે મુજબની શરતોને આધિન કરવાનો રહેશે.

૧૩. આ અધિનિયમમાં અન્ય રીતે જોગવાઈ ન હોય અને પંચાયત (અનુસુચિત વિસ્તારોનું વિસ્તરણ) અધિનિયમ, ૧૯૮૬ ની જોગવાઈઓ અને આ અધિનિયમ ઉપરાંત વખતો વખતના પ્રવર્તમાન કાયદાઓની જોગવાઈઓનો વિપરીત નહિ હોય.

૧૪ (૧) મધ્યસ્થ સરકાર જાહેરનામાં દ્વારા અગાઉનાં પ્રકાશનોના

વિષય અને શરતોને આધિન આ અધિનિયમની જોગવાઈના અમલ માટે નિયમો બનાવશે.

(૨) સામાન્ય રીતે અને અગાઉ જણાવવામાં આવેલ છે તેનો પૂર્વગ્રહ રાખ્યા વિના, સામાન્ય રીતે નીચેની બાબતોની જોગવાઈ નિયમોમાં કરવામાં આવશે જેમાં,

(એ) કલમ-૬ માં જણાવેલ કાર્યવાહીઓના અમલ માટે વિગતવાર કાર્યરીતી;

(બી) હક્ક દાવાઓ, સ્વિકારવાની રીત, એકત્રિકરણ અને ખરાઈ કરવા અને આવા દાવા અન્વયે કલમ ૬ ની પેટાકલમ (૧) મુજબ વન અધિકારોની ભલામણ માટે નકશાઓ દ્વારા વર્ણન કરવું અને પેટા કલમ (૨) મુજબ પેટા વિભાગીય સમિતિને અરજી કરવાની રીત;

(સી) કલમ-૬ ની પેટાકલમ (૮) મુજબ પેટા-વિભાગીય સ્તર સમિતિ, જિલ્લા સ્તરની સમિતિ અને રાજ્ય સ્તરની નિયમન સમિતિ માં સભ્યોની નિમણૂક બાબતે મહેસુલ, વન અને જનજાતિના રાજ્ય સરકારના વિભાગના અધિકારીઓની કક્ષા (સ્તર);

- (ડી) કલમ-૬ ની પેટાકલમ (૯) મુજબ પેટા વિભાગીય સ્તર સમિતિ, જિલ્લા સ્તરની સમિતિ અને રાજ્ય સ્તરની નિયમન સમિતિનું ગઠન અને કાર્યો તેમજ તેમના કાર્યો કરવાની રીત;
- (ઈ) અન્ય કોઈપણ કે જે જરૂરી છે અથવા નિયત કરવાનું જરૂરી લાગે તેવી બાબતો.
- (એફ) આ અધિનિયમ અન્વયે બનાવવામાં આવેલ દરેક નિયમો, તે બન્યા પછી તરત જ, સંસદના દરેક ગૃહમાં કે જેમાં એક બેઠકનો સમયગાળો ૩૦ દિવસનો હશે અથવા બે અથવા પછીની બેઠકોમાં રજૂ કરવામાં આવશે. અને જો બેઠક પૂર્ણ થાય તે પહેલા તરત જ અથવા ત્યાર પછીની બેઠકો, એને ગૃહો નિયમમાં સુધારો / ફેરફાર કરવા સંમત થાય અથવા બંને ગૃહો નિયમો ન બનાવવા સંમત થાય અને નિયમોમાં ત્યાર પછી કરવામાં આવેલ ફેરફાર અથવા તેમ ન કરવાનું હોય તેની અસર, જે હોય તે, ગમે તે રીતે આવો ફેરફાર અથવા રદીકરણ કોઈપણ જાતના પૂર્વગ્રહ વિના નિયમો પહેલા જે કોઈ કાર્ય હશે તેની વૈદ્યાનિકતાને અસર કરશે નહિં.

વિકલ્પ

એ/૮, આનંદ ટેનામેન્ટ,
વસ્ત્રાપુર રેલ્વે સ્ટેશન પાસે,
વેજલપુર, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૫૧.

પ્રગતિ પ્રયાસ કેન્દ્ર

સોલંકી મનહરભાઈના મકાનમાં,
વ્રજધામ સોસાયટી પાછળ,
સંસ્કાર નગરીની સામે,
ગોધરા, જિ. પંચમહાલ.